

ВИХОВУВАТИ ТВОРЧУ ОСОБИСТІСТЬ ПОЧИНАЮЧИ З ШКОЛИ

Світлана САФАРЯН, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри методики мов і літератури Київського ІППО імені Бориса Грінченка

Інтенсивний розвиток науки і техніки, зініційований творчою думкою людини, потребує як найшвидшого впровадження науково-технічних досягнень в усі сфери людської діяльності. Спливає час ретельних працівників, які, не роздумуючи, виконували накази керівництва. Та точність і чіткість виконання, яка раніше цінувалася у багатьох галузях професійної діяльності людини, нині викликає не таку вже й позитивну реакцію суспільства. Сьогодні не можна не помітити, як зросла суспільна потреба у мислячій, творчій особистості з високим рівнем креативних можливостей, здатної до засвоєння інновацій у будь-якій галузі.

Вирішення завдання підготовки творчої особистості насамперед покладається на вітчизняну систему освіти і виховання. Історично склалося так, що освітня практика орієнтувалася передовсім на роль учителя як транслятора знань. Традиційний підхід до організації навчального процесу відводив учителеві роль диригента в організації сприйняття учнями знань, їх ідеологічно правильної рецепції.

Постає резонне запитання: чи зможе педагогічна система, зорієнтована на подібні диригентські функції вчителя, створити комплекс необхідних умов, підґрунтя для формування творчої особистості учнів? Вочевидь, ні. Тож не можна не погодитися з думкою науковців Р. Берн і М. Крейк, які відзначають, що «... багато традиційних практик існують для задоволення зручностей адміністрації і є більше зорієнтованими на вчителя, ніж на учня».

Натомість розвиток творчих здібностей особистості неодмінно потребує впровадження у навчальну практику гуманістичного принципу організації освіти, коли в центрі уваги педагогів має постати особистість дитини з її потребами, інтересами і можливостями, а вчитель – здійснювати функцію координатора, помічника, селекціонера впливів, щоб не допустити згубної дії небажаних чинників на психологічний розвиток учня. **Це, по-перше.**

По-друге, піклування про розвиток творчих здібностей школярів вимагає зваженого підходу до задоволення їхніх інтересів щодо постійно оновлюваного відповідно до вимог часу змісту освіти. Помилковим і таким, що суперечить інтересам розвитку творчого потенціалу особис-

тості, є механічне розширення програмного матеріалу. Не знаходить жодного виправдання і введення поспіхом нових навчальних дисциплін, курсів, які часто є спрощеним варіантом навчальних програм спеціальних дисциплін вищої школи.

По-третє, нерідко можна спостерігати, що учні, яких з чийогось благословення визнали здібними до опанування гуманітарних дисциплін, вивчають математику й фізику, хімію тощо на дуже примітивному рівні. Водночас у навчальних закладах природничо-математичного спрямування часто-густо вважається, що майбутнім математикам та фізикам не потрібне вивчення літератури, історії, художньої культури тощо. Такий підхід не лише не розвиває творчі здібності дитини, навпаки – він шкодить їй, адже вивчення будь-якого гуманітарного предмета має на меті насамперед розширення можливостей для її розумового розвитку.

По-четверте, практика останніх років свідчить, що механічне розширення і поглиблення навчального матеріалу ще не гарантує успіху в науковій, художній, технічній чи організаційній творчості, не створює умов для формування та розвитку творчого потенціалу учня. Перевантаження пам'яті не сприяє розвитку творчих здібностей у дітей з багатьох причин. Щоб дитина творила, у неї має бути час для цього. Зміщення ж акценту в бік накопичення знань не залишає часу для вироблення вмінь щодо оперування ними. Також однією з умов пробудження творчої думки учнів є чітке визначення вчителем оптимального співвідношення відомого і невідомого стосовно проблемної ситуації, що вимагає розв'язання, найрезультативнішого добору фактів та аргументів для її осмислення.

По-п'яте, для розвитку творчих здібностей особистості дуже шкідливими є «мертві» знання, тобто такі, які засвоєні формально, без усвідомлення того, де і коли вони можуть бути застосовані. Для успішної творчої діяльності досліднику потрібен чималий обсяг знань. Але механічно засвоєні, неповні, спрощені знання, як нагромадження розрізнених фактів, є мертвим баластом, який гальмує розвиток творчих здібностей. Знання ж, отримані у процесі самостійного пошуку, сприяють розвитку оригінального мислення індивіда, а мертві, нерухо-

мі і непорушні знання сковують творчу думку особистості.

Отже, шкідливі не самі знання чи їх обсяг, а недостатня вмотивованість їх добору чи отримання, неврахування перспективи їх застосування.

По-шосте, спеціальні здібності людини завжди формуються на основі розвитку загальних. Тому подекуди існуюча практика роботи з дітьми, зокрема обдарованими, викликає певні критичні зауваження. Не секрет, що інколи у ранньому віці дітей тестиують на предмет спеціальних здібностей, відтак подальше їхнє навчання у країному разі спрямовується на розвиток цих здібностей, а то і просто на опанування завищених програмних чи батьківських вимог. За такого підходу до розвитку особистості дитини поза увагою залишаються її загальні здібності, які є основою розумового і творчого розвитку людини. При цьому слід враховувати й певну недосконалість існуючих методик діагностикування, що може привести до непоправних наслідків у розвитку дитини. Адже відомо чимало випадків, коли батьки і вчителі вбачали в дитині чи математика, чи фізики, а насправді вона мала склонність до художньої творчості.

Отже, **розвиток творчих здібностей особистості** – це насамперед урахування на змістовому і процесуальному рівнях сутності його спорадичної творчої діяльності, до якої дитина тягнеться з малку. В суспільному ж розумінні **творчість** – це як сам процес народження нового, виникнення нових думок, почуттів та образів, які потім стають регуляторами творчих дій особистості, так і здатність людини створювати з наявного матеріалу дійсності нову реальність, новий продукт пізнання світу.

Сучасні наукові дослідження переконливо доводять, що творчі здібності можна й слід не тільки розвивати, а й формувати. Інакше кажучи, **творчості можливо і потрібно навчати**.

Нерідко доводиться бачити, коли з метою розвитку творчих здібностей учнів вчителі вимагають від них готового творчого вирішення поставленого завдання чи створення певного творчого продукту. Проте одразу створити такий продукт, без попереднього навчання творчості, для більшості дітей є нереальним. Коли від школярів вимагають творчості, але не навчають її, доволі часто учні вдаються до підробок, імітації самої творчості, продукуючи гори рефератів, творів, досліджень, які вони не готують самі, а просто скачують з Інтернету чи отримують від «доброхотів».

Тому краще не вимагати від дитини творчого продукту, а навчати її поступово переходи-

ти від звичайного наслідування і ремісництва до творчої дії, поелементно і цілісно, формуючи необхідні уміння та навички і таким шляхом стимулюючи творчу діяльність.

Зазвичай засобом розвитку творчих здібностей школярів вважається залучення їх до активної дослідницької діяльності.

Думаемо, що цього недостатньо. Чому? Викремимо два види **творчої діяльності**:

1) **дослідницька діяльність** (як творчий вид пізнання);

2) **власне творча діяльність** (проектна, конструкторська) як створення принципово нового творчого продукту (різновиду праці).

У навчально-виховному процесі конче важливо добитися того, щоб школярі оволоділи обома видами творчої діяльності.

Яким же чином можливо залучити школярів до творчої дослідницької діяльності? Пропонуємо як одну з можливих таку **систему практичних навчально-дослідницьких занять** (для старшої школи):

1. **Завдання з добору наукової літератури** з теми заняття або для підготовки рефератів, повідомлень і доповідей. Завдання дається до заняття і обговорюється на ньому.

2. **Творче читання літератури**. Мається на увазі читання уривків із наукових джерел з критичним аналізом прочитаного і пропонуванням власних варіантів вирішення проблем, які відрізняються від авторських.

3. **Дискусії з проблемних, недостатньо розроблених у науці тем**. Відомо, що далеко не всі вміють дискутувати. Тож слід вчитися уважно слухати опонентів, розуміти їхні аргументи, обстоювати й обґрунтовувати власну позицію, виходити на продуктивні ідеї та висновки.

4. **Практикум і завдання з планування власної відповіді, складання планів виступів**. Слід постійно тренувати себе у складанні власних виступів, адже часто учні, виступаючи, просто зачитують переписаний з підручника чи іншого джерела текст. Тому важливо навчити їх складати обґрунтований план виступу з опорою на різні джерела та власні спостереження.

5. **Практичні заняття з конспектування наукових джерел**. Потрібно навчати учнів правильного конспектування, а не дослівного передказу тексту. Слід з перших кроків дослідницької діяльності дотримуватися чітких правил посилань на наукові джерела. Адже повага до своїх учителів, попередників й опонентів виховує повагу і до кожного з нас.

6. **Практикум і завдання з формування мети, завдань, гіпотези і плану дослідження**. Ці вправи допоможуть глибшому розумін-

ню наукових проблем, сприятимуть розвитку наукової уяви та творчості.

7. Мозковий штурм. Його можна розглядати як варіант колективної дослідницької гри. Він з успіхом застосовується у колективах учнів для вирішення складних наукових проблем. Слід ознайомити учнів з правилами мозкових штурмів і проводити їх з метою вирішення певних предметних завдань.

8. Практикум і завдання з наукового опитування (анкетування, тестування, інтерв'ю). Потрібно навчати учнів правильно складати опитувальники, анкети та тести, уміло їх аналізувати.

9. Практикум і завдання з наукового експерименту. Містить вправи з підготовки і планування експерименту, проведення мікроекспериментів на семінарі чи уроці, обробку цих результатів.

10. Практикум зі складання схем, таблиць, діаграм. Можливі вправи зі складання таблиць, схем, діаграм після проведення різних опитувань, анкетувань. Важливим елементом цієї роботи є колективний аналіз, критика, корекція виконаних завдань.

11. Практикум з ілюстрування наукових текстів. Творчий підхід до наукових текстів потребує відповідного ілюстрування наукових текстів малюнками, значками, символами з використанням фотознімків, ресурсів Windows та Інтернету.

12. Виконання цілісного пробного дослідження. На семінари окремим учням чи групам даються завдання для невеличкіх пробних досліджень, які передбачають спрощене оформлення результатів. (Це може бути короткий звіт, схеми, таблиці).

13. Практикум з оформлення результатів дослідження. Потрібно навчати учнів, як будувати вступ, писати основну та заключну частини з висновками, оформлювати титульний лист, заголовок, літературу, робити виноски, додатки тощо.

14. Практикум наукових повідомлень за 1-2 науковими джерелами. Це своєрідний міні-реферат. Він готується швидше, ніж ґрунтовні дослідження, оформлюється простіше і дає можливість у майбутньому готовувати обсягові самостійні дослідження.

Існує чимало **засобів і стимулів** зацікавлення дитини до творчої діяльності.

Зокрема, для розкриття її творчих здібностей застосовуються активні форми, методи і прийоми: бесіди, дискусії, ігри, конкурси, турніри, олімпіади, пошукові експерименти, індивідуальні заняття, проекти, творча художньо-естетична діяльність тощо.

Учителю має докласти чимало зусиль, щоб життя дитини в школі було цікавим, радісним,

сповненим творчості. Цій меті сприяють **сучасні освітні технології**:

- інформаційно-комунікативні;
- проектно-дослідницькі;
- технології розвитку критичного мислення;
- особистісно орієнтовані;
- ігрові;
- здоров'язбережувальні тощо.

Саме використання цих сучасних педагогічних технологій сприяє розвитку творчого потенціалу, забезпечує саморозвиток особистості школяра.

Серед **стимулів** можна назвати: похвалу, оцінку, рейтинг, різні нагороди за успішну творчу діяльність, рекомендацію творчих робіт учнів до участі в наукових конференціях або до їх публікації в наукових виданнях тощо.

У процесі формування й розвитку творчих здібностей учнів особливого значення набуває **особистість вчителя**. Насамперед учитель – це приклад активної творчої діяльності, постійного переборювання різноманітних шаблонів, звичок, які застаріли і вимагають змін.

Усім добре відомий вислів видатного педагога К. Д. Ушинського про те, що **творчу особистість може виховати тільки творча особистість**.

Знання, які передає вчитель, мають позитивний вплив на учня лише за певних умов, а саме: коли вчитель створює на уроці відповідний емоційно-творчий настрій, впливаючи не тільки на розум, а й на творчу сферу учнів, а його учні усвідомлюють необхідність у знаннях не тільки на найближчу перспективу, а й на віддалену, для майбутнього.

Інакше кажучи, ефективність формування творчої особистості учня безпосередньо залежить від творчої діяльності педагога, його педагогічної майстерності. Навчати творчості може тільки людина, яка наділена яскраво вираженими креативними рисами, розвиненою творчою уявою, фантазією та інтуїцією, схильністю до педагогічних інновацій, критичним і продуктивним мисленням, здатністю до розумового комбінування та свободи асоціацій. Творчий педагог створює в класі атмосферу схвалення, заохочення, підтримки, пошукової активності, ініціативи, оригінальності та самостійності у вирішенні поставлених завдань.

В. О. Сухомлинський зазначав, що робота вчителя – це завжди творчість, а не «запихання» у голови дітей готових знань. А щоб займатися творчістю, самому слід бути творчою людиною, постійно працювати над зростанням власного творчого потенціалу й педагогічної компетентності.